

Лапчук Олеся. Фестивальна життя Луцка на рубежі тисячоліть: як це проходило. В статті отражені особливості становлення і розвитку фестивальної життя Луцка 80–90-х рр. ХХ в., яка для молодшого покоління – вже історія. Звертається увага на помітні її етапи, проаналізовані основні тенденції і можливі напрями подальшого розвитку творчих зусиль культурних організаторів. Проаналізовано вплив суспільних передумов для впровадження фестивалів в місті. Детально освітлено історію становлення таких фестивалів, як «Лесина пісня», фестивалю спектаклів по творах Леси Українки, «Рок-культура», «Оберег», «Берегиня», «Благовіст Волині», «Різдвяна містерія», «Полеське літо з фольклором», «Шолом, Україно!», «Мій маленький театр». Проаналізовані теми і соціокультурні завдання фестивалів зазначеного періоду.

Ключові слова: фестивали, Луцк, «Оберег», «Берегиня», «Полеське літо з фольклором», «Різдвяна містерія».

Lapchuk Olesya. Lutsk Festival Life at the turn of Millennium: how it was. Peculiarities of establishment and development of Lutsk festival life in 80–90's of 20th century, which is already history for a new generation, is elucidated in the article. It is paid attention to the most visible of its stages, analyzed the main tendencies and possible ways of a further step of artistic efforts for cultural event organizers. It is analyzed the influence of community prerequisites for realizing festivals in the city. It is presented in details history of establishment such festivals as «Lesyna pisnia», a festival of stage plays by Lesya Ukrainka, «Rok-Kultura», «Oberig», «Beregynya», «Blagovist Volyni», «Rizdviana misteria», «Poliske lito z folklorom», «Sholom, Ukraino!». It is analyzed a theme and sociocultural tasks of festivals of the mentioned period.

Key words: festivals, Lutsk, «Oberig», «Beregynya», «Poliske lito z folklorom», «Rizdviana misteria».

Статтю подано до редколегії
07.10.2014 р.

УДК 94(477.82)«1991/2010»:631.115

Ярослав Шабала¹

Розвиток індивідуального сектору в процесі реалізації аграрної реформи на Волині (1991–2010 рр.)

У статті проаналізовано еволюцію індивідуального сектору аграрного комплексу Волинської області в процесі аграрної реформи. На основі зіставлення статистичних даних схарактеризовано основні показники його розвитку, визначено роль і місце у виробництві аграрної продукції.

Ключові слова: аграрна реформа, земельний пай, господарства населення, індивідуальне господарство, продукція рослинництва, продукція тваринництва.

Постановка наукової проблеми та її значення. Понад двадцять років в Україні триває аграрна реформа. Однак, на наше переконання, і досі не віднайдено оптимальної моделі аграрного виробництва, яка б забезпечила стабільне піднесення сільського господарства, покращення добробуту сільських трудівників. У процесі реформування склалася дуалістична структура сільськогосподарських товаровиробників і в ній остаточно утвердилися корпоративний та індивідуальний сектори. З'ясування місця й ролі кожного з них у виробництві сільськогосподарської продукції дасть змогу об'єктивно оцінити ситуацію в аграрному секторі та відповідно до цього будувати аграрну політику на державному й регіональному рівнях.

Мета статті – на основі аналізу статистичних даних з'ясувати роль та місце господарств населення у виробництві основних видів сільськогосподарської продукції у Волинській області в 1991–2010 рр.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Після проголошення незалежності України головним завданням у соціально-економічній сфері стало проведення радикальних реформ, спрямованих на побудову ринкової економіки, яка б стала матеріальною основою суверенітету й безпеки держави, гарантом її стабільності, запорукою добробуту громадян. Оскільки сільське господарство України було одним із головних секторів національної

економіки, то першочерговим завданням економічних перетворень стало реформування українського села.

Для Волині реалізація аграрної реформи мала особливо важливе значення, адже сільське господарство становило невід'ємну частину господарсько-економічного комплексу краю. На 1991 р. сільські мешканці області становили 530,5 тис. осіб, або 49,8 % усього населення [8, с. 4]. Із реформуванням аграрного сектору на Волині пов'язували розв'язання багатьох проблем не лише економічного, а й соціального характеру.

У процесі аграрних трансформацій в Україні дослідники виділяють два етапи: перший – 1991–1999 рр. і другий – від 2000 р. і донині. Розглядаючи *перший* етап, варто звернути увагу на процес формування правової бази реформи, яка створила передумови для роздержавлення й приватизації землі, заклала основи для демонтажу колгоспно-радгоспної системи та формування нової структури аграрного комплексу.

Слід зазначити, що на початковому етапі реформування урядова політика не була спрямована на радикальну перебудову аграрних відносин, а швидше мала за мету адаптувати колгоспно-радгоспну систему до ринкових умов, не порушуючи її основ. Реформу також значною мірою стримувала неврегульованість форм власності на землю. У зв'язку з цим 30 січня 1992 р. президент України Л. М. Кравчук підписав Закон України «Про форми власності на землю» [3], згідно з яким в Україні визначено три форми власності: державну, колективну й приватну. Усі вони оголошувалися рівноправними.

Важливим кроком, який упровадив ринкові важелі в процес реформування аграрного сектору, став Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва» від 10 листопада 1994 р. В Указі зазначалося, що «приватизація земель, які перебувають у користуванні сільськогосподарських підприємств і організацій є першочерговим заходом у здійсненні земельної реформи в Україні». Основними його положеннями були такі:

- земля, яка перебувала в користуванні колективних сільськогосподарських підприємств (КСП), передавалася їм тепер у власність, тобто передбачалося роздержавлення землі;
- земля, передана у власність КСП, ділилася на земельні частки (паї) і кожен член господарства міг отримати сертифікат на право приватної власності на свій пай;
- власник паю міг вільно розпорядитися ним (продати, подарувати, обміняти тощо). Крім того, кожен член КСП отримав право безперешкодно вийти з нього та одержати безкоштовно в приватну власність свою частку землі (пай), що засвідчувалося державним актом на право приватної власності на землю [7, с. 276].

Проте реалізацію цього Указу стримувала та обставина, що не було чітко визначено процедури паювання. Відповідний указ Президента України з'явився 8 липня 1995 р. [13]. У ньому зазначалося, що паюванню підлягають сільськогосподарські угіддя, передані в колективну власність КСП, сільськогосподарським кооперативам, акціонерним товариствам, у тому числі створеним на базі радгоспів й інших сільськогосподарських державних підприємств. Право на отримання паю мали члени діючих сільгоспідприємств, у тому числі пенсіонери, які раніше працювали в них.

Відповідно до обласної програми здійснення земельної реформи та приватизації землі в 1996 р. завершено передачу земель у колективну власність суб'єктам колективної власності – КСП, виконано підготовчі роботи до грошової оцінки сільськогосподарських угідь і до проведення другого етапу – паювання.

Першим господарством у Волинській області, у якому офіційно проведено паювання, а селянам видано відповідні земельні сертифікати, стало КСП «Дружба» Луцького району. Після паювання воно реорганізоване в об'єднання землевласників [6, арк. 41]. До осені 1996 р. у Волинській області реформовано 355 колгоспів із 358 [5].

Згідно з архівними документами, станом на 1 листопада 1996 р. в області нараховувалося 399 суб'єктів колективної власності. Із них 383-м видано державні акти на посвідчення права колективної власності на землю. У 112 сільськогосподарських підприємствах Волинської області проведено паювання, у 81 – роботи щодо уточнення грошової оцінки. Сертифікати на земельний пай видано в 68 господарствах. Їх отримали 34 990 громадян області [6, арк. 54, 55], тобто лише частина колишніх членів колективних господарств отримали сертифікати на землю та частку майна.

Новим каталізатором реформування земельних відносин став Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки» від 3 грудня 1999 р.

Цей Указ передбачав реформування протягом грудня 1999 р. – квітня 2000 р. колективних сільськогосподарських підприємств на засадах приватної власності на землю й майно. Згідно з Указом усім членам колективних сільськогосподарських підприємств надавалося право вільного виходу з цих підприємств із земельними частками (паями) і майновими паями та створення на їх основі приватних (приватно-орендних) підприємств, селянських (фермерських) господарств й інших типів господарств, заснованих на приватній власності. Підприємства, установи та організації, які використовували землю для сільськогосподарських потреб, в обов'язковому порядку мали укласти договори оренди земельних і майнових паїв та встановити орендну плату в натуральній або грошовій формі, причому плата за оренду земельного паю установлювалася в розмірі не менше 1 % вартості цього паю [7, с. 439–442].

Поступова реорганізація колективних господарств у цілому визначила дуалістичний характер організаційної структури сільськогосподарських товаровиробників і в ній утвердилися корпоративний та індивідуальний сектори. Корпоративний сектор представлений державними й приватними сільськогосподарськими підприємствами, господарськими товариствами, виробничими кооперативами та іншими формуваннями, які мали статус юридичної особи. До індивідуального сектору належали господарства населення – домогосподарства, що здійснювали сільськогосподарську діяльність для задоволення власних потреб і з метою виробництва продукції на продаж.

Щодо корпоративного сектору Волині, то у 1990-х рр. він опинився в стані глибокої кризи. Основними причинами занепаду сільгоспідприємств були такі:

- скорочення площі земельних угідь за рахунок виходу власників земельних паїв із належною їм землею;

- послаблення матеріально-технічної бази. Адже часто пайовики, які виявили бажання виділитись із земельними паями й господарювати одноосібно чи створити власне підприємство, забирали належні їм майнові паї, у тому числі техніку. Так, від 1996 р. до 2000 р. парк тракторів у сільськогосподарських підприємствах скоротився з 12 235 до 8719, або майже на 29 %; зернозбиральних комбайнів – із 3201 до 2607, або на 18,6 %. Порівняно з 1990 р., у 2000 р. це скорочення в середньому склало понад 42 % [12, с. 112];

- відсутність державної фінансової підтримки та брак внутрішніх інвестицій;

- значне підвищення цін на техніку і її обслуговування, на мінеральні добрива, паливно-мастильні матеріали й водночас низькі ціни на сільськогосподарську продукцію робили виробництво багатьох видів продукції збитковим.

Так, у 2000 р. із 478 сільськогосподарських підприємств прибутковими вважалися лише 264, або 55,2 % їх загальної кількості. Рентабельною галуззю було лише рослинництво, особливо зерно-виробництво, тваринництво ж уважалось збитковим.

Менш залежними від державної підтримки й макроекономічних чинників виявилися господарства населення. Волинські селяни, як і завжди, головні надії покладали на себе, на працюючі руки членів своїх родин. Саме вони в умовах кризи 1990-х рр. узяли на себе роль головних виробників і постачальників усіх видів сільськогосподарської продукції та сировини. У 1991 р. у Волинській області було 178 284 особистих підсобних господарства населення, а в 1999 р. – 182 335. Найбільше їх нараховувалося в Луцькому районі (16 485), потім – у Камінь-Каширському (15 116) і Горохівському (14 973) районах [8, с. 5].

При цьому варто зазначити, що, починаючи з 1991 р., площа сільськогосподарських угідь особистих підсобних господарств почала стрімко зростати. Так, якщо в 1991 р. в їх використанні було 85,9 тис. га землі, то в 1999 р. вона сягнула 212,2 тис. га. Питома вага земель приватного сектору в загальній площі земель усіх товаровиробників за цей період збільшилася з 5,7 % до 16,1 % [8, с. 7].

Це зумовлено тим, що частина господарів, отримавши земельні паї, почали приєднувати їх до своїх підсобних господарств. Окремі з них долучали лише таку частину паю, яку могли обробити, а решту зазвичай здавали в оренду. На порівняно невеликій ділянці головною тягловою силою для господарів були коні. Тому не випадково за період із 1991р. до 1999 р. їх кількість зросла з 22 328 до 41 650 голів, тобто майже удвічі [11, с. 49].

Господарства населення виявилися найбільш стабільним сектором в аграрному виробництві у Волинській області. Попри всі труднощі, викликані реформою, вони не лише не скоротили виробництва, а й зуміли збільшити випуск основних видів сільськогосподарської продукції. Основні показники господарств населення в галузі рослинництва в 1995–2000 рр. можуть проілюструвати такі дані (див. табл. 1) [9, с. 35]:

Таблиця 1

Виробництво продукції рослинництва в господарствах населення в 1995 і 2000 рр., тис. т

Продукція рослинництва	1995 р.	2000 р.	% до 1995 р.
Зернові й зернобобові	114,9	173,5	151
Цукрові буряки	83,1	199,4	240
Картопля	595,0	1 174,9	197,5
Овочі	101,5	101,0	99,5

На відміну від фермерських господарств і сільгоспідприємств, у яких зменшився обсяг виробництва зернових та зернобобових, їх приріст у господарствах населення зріс на 51 %, виробництво цукрових буряків збільшилось у 2,4 раза, картоплі – майже удвічі. Виробництво овочів залишилося майже на рівні 1995 р. Цю ситуацію можна пояснити тим, що фермерські господарства за цей час значно збільшили виробництво овочів і стали основними постачальниками його на внутрішній ринок, дещо витіснивши з нього господарства населення.

У розвитку тваринницької галузі господарства населення у 1995–2000 рр. також продемонстрували позитивну динаміку (табл. 2) [9, с. 41; 45].

Таблиця 2

Розвиток тваринницької галузі в господарствах населення в 1995 і 2000 рр.

Роки	1995	2000	% до 1995 р
Кількість поголів'я, тис. голів			
ВРХ	160,2	175,4	109,5
у тому числі корови	136,5	142,2	104,2
Свині	283,0	274,9	97,1
Вівці та кози	25,2	19,0	75,4
Птиця всіх видів	2 481,8	3 092,4	124,6
Виробництво продукції тваринництва			
М'ясо усіх видів, тис. т	27,0	31,0	114,9
Молоко, тис. т	327,3	356,6	109
Вовна, т	39	27,5	70,5
Яйця всіх видів, млн шт.	137,4	150,6	109,6

Головним їх досягненням було те, що вони не зменшили, а навпаки – наростили поголів'я худоби та птиці. Винятком є свині, вівці та кози. Щодо свиней, то їх поголів'я скоротилося лише на 3 % і такі коливання навіть при стабільному розвитку є цілком природними. Зменшення кількості овець та кіз можна пояснити скороченням попиту на їхні м'ясо, шкіру й шерсть. Доволі вагомим виглядає в господарствах населення збільшення виробництва м'яса (на 14,9 %), молока (на 9 %) і яєць (на 9,6 %).

Загалом господарства населення не лише відіграли важливу роль як стабілізаційний фактор в аграрному виробництві на Волині, а й узяли на себе важливу соціальну функцію, адже в умовах демонтажу колгоспно-радгоспної системи, коли значна частина працездатного сільського населення опинилася без роботи, вони стали єдиним засобом для існування й забезпечили самозайнятність більшості селян.

На другому етапі ринкових трансформацій аграрного сектору Волинської області (від 2000 р.) господарства населення отримали ширший доступ до земельних ресурсів, збільшили можливість виробництва сільськогосподарської продукції. У 2003 р. прийнято Закон України «Про особисте селянське господарство», який визначив правові, організаційні, економічні та соціальні основи ведення такого типу господарства. Особисте селянське господарство визначалося як господарська діяльність, яка виконується без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних або родинних відносинах і проживають разом із метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки й споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків і надання послуг із використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі в галузі сільського зеленого туризму. Згідно із законом, для ведення особистого селянського господарства

використовують земельні ділянки розміром не більше 2 га, передані фізичним особам у власність або в оренду. Окрема стаття передбачала, що розмір особистого селянського господарства може збільшуватися при отриманні в натурі (на місцевості) земельного паю [4, с. 232].

У 2005 р. у Волинській області нараховувалося понад 183 тис. господарств населення, а середня площа такого господарства становила 3,22 га. Крім того, майже 50 тис. господарів приєднали до особистих господарств належні їм земельні паї й господарювали самостійно без реєстрації як юридична особа [2, с. 148]. В останні роки простежується тенденція до зменшення загальної кількості господарств населення. На початок 2009 р. в аграрному секторі Волині нараховувалося 163 503 особистих селянських господарства, які займали площу 306,6 тис. га [10, 39]. У 2000–2010 рр. їх частка у виробництві валової продукції сільського господарства й надалі залишалася високою.

Виробництво продукції рослинництва в цій категорії товаровиробників мало таку динаміку (див. табл. 3) [12, с. 122].

Таблиця 3

**Виробництво продукції рослинництва в господарствах населення
у 2000–2010 рр., тис. т**

Продукція рослинництва	2000	2005	2007	2008	2009	2010
Зернові	173,5	327,0	302,1	354,9	338,9	326,9
Цукрові буряки	199,4	424,4	185,2	58,2	54,4	145,6
Картопля	1 175,0	965,6	890,3	929,0	958,3	974,4
Овочі	101,0	208,1	243,8	217,1	235,0	238,0

Виробництво зернових у господарствах населення у Волинській області зростало здебільшого за рахунок перерозподілу посівних площ. Зменшення площ під кормовими культурами й картоплею на користь зернових особливо помітне у 2000–2005 рр., коли частка зернових збільшилася на 10,7%. Натомість питома вага картопляного лану знизилася з 40,3% у 2000 р. до 24,2% у 2005 р. У наступному п'ятиріччі виробництво картоплі стабілізувалося. Щодо цукрових буряків, то різке збільшення їх виробництва у 2005 р. зумовлене зростанням майже удвічі посівних площ – від 9 300 до 18 200 га [1, с. 8–9]. У наступні роки відбулося зменшення площі під цукровими буряками, особливо у 2008–2009 рр., що призвело до різкого спаду їх виробництва. Так, у 2008 р. в господарствах населення під цю культуру виділено лише 2400 га [10, с. 50]. Збільшення виробництва овочів також частково зумовлене поступовим зростанням залучених площ. Якщо раніше в селянських господарствах овочі вирощували переважно для задоволення власних потреб, то в другій половині 2000-х рр. селяни збільшують площі під моркву, столовий буряк і капусту для продажу їх заготівельним організаціям.

Важливу роль у діяльності господарств населення відігравало тваринництво. Продаж м'яса, молока та молочної продукції давав можливість селянам отримувати хай невеликі, але порівняно стабільні надходження до родинного бюджету. У 2000-х рр. в індивідуальних селянських господарствах спостерігається піднесення рівня товарності тваринницької галузі, оскільки селяни орієнтуються не лише на задоволення власних потреб, а й постачають свою продукцію на ринки. Охарактеризувати розвиток тваринництва в господарствах населення можна на основі таких показників (табл. 4) [12, с. 134, 138].

Таблиця 4

Розвиток тваринництва в господарствах населення у 2000–2010 рр.

Роки	2000	2005	2007	2008	2009	2010
1	2	3	4	5	6	7
Поголів'я худоби та птиці, тис. голів						
ВРХ	175,4	159,0	147,8	142,3	136,5	124,0
у т. ч. корови	142,2	125,6	109,5	102,8	99,8	95,0
Свині	274,9	266,9	262,0	245,1	259,2	256,0
Вівці й кози	19,0	16,6	15,4	15,3	15,3	14,1
Птиця	3 092,4	2 999,3	2 883,5	2 811,3	2 766,3	2 807,8

Закінчення таблиці 4

1	2	3	4	5	6	7
Виробництво основних видів продукції						
М'ясо, тис. т	31,0	39,3	43,0	45,3	42,9	47,0
Молоко, тис. т	356,6	461,4	429,1	409,7	386,6	378,5
Яйця, млн шт.	150,6	175,4	173,4	170,2	165,0	163,5
Вовна, т	27,5	21,4	18,3	16,9	18,8	19,0

Подані в таблиці кількісні показники свідчать про суперечливість тенденцій розвитку тваринницької галузі в господарствах населення: з одного боку, спостерігається скорочення поголів'я худоби та птиці (приблизно 5 % щороку), а з іншого – зростає виробництво основних видів продукції тваринництва, окрім вовни.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Господарства населення на сучасному етапі представляють важливий сектор аграрної економіки області. За певних умов вони можуть еволюціонувати у високопродуктивні господарства сімейного типу, які довели свою ефективність у багатьох розвинених країнах світу. Та й на Волині такий тип має глибоке історичне коріння (згадати хоча б хутірські господарства). Навіть за відсутності належної державної підтримки вони виявили здатність до саморозвитку, адаптуючись до ринкових умов. За рахунок власних заощаджень волинські господарі намагаються модернізувати свої господарства, перевести їх на інтенсивні технології. Показовий приклад цього – те, що від 2000 р. до 2010 р. в господарствах населення кількість тракторів (у тому числі й міні-тракторів) збільшилася з 6516 до 17 377 одиниць, тобто майже утричі, зернозбиральних комбайнів – із 213 до 2564 одиниць, або більше ніж удесятеро [12, с. 110–111]. Чимало з них, по суті, уже стали фермерськими господарствами сімейного типу.

Для підтримки позитивних тенденцій у розвитку індивідуального сектору сьогодні держава, місцеві органи влади повинні створити для нього максимально сприятливе інституціональне середовище. Насамперед потрібно розширити доступ господарств населення до державних субсидій через запровадження спеціальних програм, полегшити умови кредитування та запровадити практику іпотеки й мікрокредитів, налагодити виробництво якісної та доступної за ціною вітчизняної міні-техніки, створити орієнтовану на цю категорію господарств ринкову інфраструктуру, надати можливість прямого збуту продукції, належним чином забезпечити їх організаційними, технічними й інформаційно-інноваційними послугами.

Джерела та література

1. Аграрний комплекс Волині (стан і перспективи). – Луцьк : Голов. упр. стат. у Волин. обл., 2006. – 28 с.
2. Болгов В. Новітня історія України. Волинь / В. Болгов, І. Болгов. – К. : Ін-т біогр. дослідж., 2006. – 320 с.
3. Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 18.
4. Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 29.
5. Волинь. – 1996. – 24 серп.
6. Державний архів Волинської області, м. Луцьк, ф. Р-4, оп. 1, спр. 115.
7. Жушман В. Аграрне право та законодавство України (в питаннях та відповідях) : навч.-практ. посіб. / В. Жушман. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2006. – С. 439–442.
8. Приватний сектор в сільському господарстві : стат. зб. Волин. обл. упр. статистики. – Луцьк : Голов. упр. стат. у Волин. обл., 1999. – 47 с.
9. Сільське господарство Волині 2004 : стат. зб. – Луцьк : Голов. упр. стат. у Волин. обл., 2005. – 194 с.
10. Сільське господарство Волині 2008 : стат. зб. / за ред. В. Ю. Науменка. – Луцьк : Голов. упр. стат. у Волин. обл., 2009. – 315 с.
11. Сільськогосподарська діяльність господарств населення : стат. зб. Волин. обл. упр. статистики. – Луцьк : Голов. упр. стат. у Волин. обл., 2002. – 156 с.
12. Статистичний щорічник Волинь–2011 / за ред. В. Ю. Науменка. – Луцьк : Голов. упр. стат. у Волин. обл., 2012. – 560 с.
13. Урядовий кур'єр. – 1995. – 12 серп.

Шабала Ярослав. Развитие индивидуального сектора в процессе реализации аграрной реформы на Волини (1991–2010 гг.). В статье рассмотрен процесс эволюции индивидуального сектора аграрного комплекса Волинской области во время реализации аграрной реформы. На основании сопоставления статистического

материала отображены главные показатели его развития, определены его роль и место в аграрном производстве региона.

Ключевые слова: аграрная реформа, земельный пай, хозяйства населения, индивидуальное хозяйство, растительная продукция, продукция животноводства.

Shabala Yaroslav. Development of the Individual Farming in the Process of Agrarian Reform Realization in Volyn (1991–2010). The article considers the evolution of the individual farming sector in the agrarian complex of Volyn region in the course of agrarian reforms realization. In the focus of attention are the main factors and data of its development. Their descriptions has been done on the basis of the comparative analysis. The article lays emphasis on the role and importance of the individual farming in agrarian production increase.

Key words: agrarian reform, land share, residents', farms, individual farming, plant-growing products, cattle-farming products.

Статтю подано до редколегії
25.12.2014 р.

УДК 327,58:168,522(477+438)

Людмила Стрільчук

Вплив туризму на розвиток українсько-польського гуманітарного співробітництва

У статті проаналізовано українсько-польське міждержавне співробітництво в галузі туризму та його вплив на активізацію гуманітарної співпраці сусідніх держав. Саме завдяки двосторонній взаємодії в туристичній сфері відбувається розширення міжнаціональних відносин, поглиблюються знання по сусідню країну, її культуру, традиції, історію, стираються негативні суспільно-історичні стереотипи, формується позитивний імідж держави-сусіда, а це, зі свого боку, веде до міжнаціонального примирення, налагодження добросусідських відносин.

Українсько-польське прикордоння особливо багате на спільні пам'ятки історії та культури. Однак в останні десятиліття українсько-польське туристичне співробітництво виходить далеко за межі прикордонних регіонів, охоплюючи все більші території, залучаючи все більшу кількість туристів з обох країн.

Ключові слова: туризм, гуманітарне співробітництво, державний кордон, міждержавні відносини, Україна, Республіка Польща.

Постановка наукової проблеми та її значення. Дослідженням туризму як соціально-культурного явища займаються як історики, географи, економісти, так і пам'яткознавці, адже туризм – це галузь, що увібрала в себе багато складових, серед яких – ознайомлення з історичними пам'ятками, пам'ятними місцями, місцями національної доблесті та слави, архітектурою, культурою, природними заповідниками тощо. Міжнародний туризм виступає важливим компонентом сучасних гуманітарних відносин держав, оскільки на побутовому рівні дає змогу більше дізнатися про країну, її історію, культуру та народ.

І якщо політику творять урядовці, економісти, то пересічні громадяни є рушіями міжнаціональних і міждержавних взаємин на особистісному рівні. Отже, туризм виступає рушієм міжнаціональних добросусідських відносин, він є тією силою, яка здатна знівелювати бар'єрність кордонів, налагодити особистісні контакти, скласти уявлення про сусідню націю, її цінності та ментальність, урешті, саме за посередництвом міждержавного туризму, великою мірою вдається впливати на згладження негативних суспільно-історичних стереотипів минувшини. Тож роль туризму в сучасних українсько-польських міждержавних відносинах навряд чи може бути переоцінена.

Аналіз досліджень цієї проблеми. За роки незалежності України роль туристичної галузі надзвичайно зросла. Особливості розвитку туризму, найбільш популярні туристичні маршрути на території України та Польщі досліджували як українські, так і польські вчені. Зокрема, Л. Давиденко, Р. Плетенецька, Н. Завітневич, Ю. Яковенко, Г. Висоцька, В. Васильєв, С. Пилипенко аналізують у своїх